

ДИРИГЕНТСЬКЕ ОРКЕСТРОВЕ ВИКОНАВСТВО США

Визначається специфіка функціонування диригентсько-оркестрового виконавства в США, активну популяризацію якого в музичній культурі цієї країни здійснювали європейські музиканти із середини XIX ст.

Ключові слова: професійна музична діяльність, диригентське виконавство, оркестр.

Определяется специфика функционирования дирижерско-оркестрового исполнительства в США, активную популяризацию которого в музыкальной культуре этой страны осуществляли европейские музыканты с середины XIX ст.

Ключевые слова: профессиональная музыкальная деятельность, дирижерское исполнительство, оркестр.

The specific character of functioning of the choral-orchestral performance in the USA, active popularization of which in the musical culture of this country was conducted by European musicians from the mid-nineteenth century, is defined.

Key words: professional musical activity, conductor performance, orchestra.

Усвідомлена диференціація музичної творчості на первинну (композиторську) та вторинну (виконавську), виокремлення за способами відтворення художнього образу у виконавстві, зокрема оркестрового, а надалі й диригентського різновидів є складовими процесу формування професійного музичного мистецтва європейської традиції як соціокультурної системи. Таким чином, поширення оперно-симфонічного диригентського виконавства в інших регіонах світу пов'язане зі специфікою культивування там європейських культурних традицій. Так, особливості музичної культури США з кінця XVII ст. визначалися, переважно, колоніальним типом розвитку країни. Серед англійських, іспанських, німецьких, французьких та колоністів інших національностей були й музиканти, діяльність котрих стала основним фактором формування в США професійного музичного мистецтва як системи.

Питання функціонування диригентського оркестрового виконавства в США досліджувалися у вітчизняних працях протягом XX ст. у різних аспектах. Так, творчість окремих американських диригентів та виконавських колективів вивчали Л. Гінзбург [1] та Д. Рабинович [2], а Л. Сидельников розглядав специфіку музичної культури, зокрема диригентського виконавства США періоду гастролей П. Чайковського [3]. Утім, аспекти становлення та розвитку цього різновиду виконавського мистецтва не тільки в США, а й в інших неєвропейських регіонах світу не досліджувалися, хоча американські диригенти впродовж тривалого часу відіграють помітну роль у музичній культурі світу, а на сучасній естраді починають з'являтися

високопрофесійні виконавці з Азії й Північної Америки. Отже, **мета** — висвітлити специфіку становлення та розвитку диригентського виконавства в США.

Із середини XVIII ст. в Нью-Йорку, Філадельфії та інших містах здійснювалися оперні постановки. У 1815 р. в Бостоні було створене Товариство Генделя й Гайдна, при якому діяли хор та оркестр. Три-валий час основу репертуару складали твори Г. Ф. Генделя та Й. Гайдна, а їх репрезентація здійснювалася під керівництвом німецьких музикантів Йоганна Крістіана Готліба Граупнера (1767–1836) та Чарльза Зойнера (1795–1857). До другої чверті XIX ст. диригентами товариства були англійці Чарлз Едвард Хорн (1786–1849), Джон Едвард Гудсон (1808–1892) та німці Карл Бергман (1821–1876), Карл Церран (1826–1909), Рейнхольд Людвіг Херманн, Еміль Молленхауер (1855–1927). Винятком був американський органіст Бенджамін Джонсон Ланг (1837–1909), але музичну освіту здобував у представників австро-німецької культури.

Європейські музиканти, здебільшого представники австро-німецької культури, очолювали на початковому етапі музичні колективи, які створювалися в США із середини XIX ст. Нью-Йоркський філармонічний оркестр до 1849 р. очолював американець Юрелі Корреллі Хілл (1802–1875), але разом із ним диригентом оркестру працював німець Генрі Крістіан Тімм (1811–1892), який після обіймання посади президента оркестру (1848) запрошував за диригентський пульт співвітчизників — Теодора Ейсфельда (1816–1882) (згодом першого диригента оркестру Бруклінської філармонії) та К. Бергмана. Надалі колективом керували представники австро-німецької культури Леопольд Дамрош (1876–1877), Теодор Томас (1877–1891), Антон Зайдль (1891–1898), Еміль Паур (1898–1902), син Л. Дамроша Вальтер (1902–1903). Німецький хоровий диригент Йозеф Отгон майже 15 років (1880–1894) очолював спільні виступи Сент-Луїського хорового товариства й оркестру музичної спілки, об'єднання яких згодом стало основою місцевого симфонічного колективу. Його наступником (1894–1907) став німець Альфред Ернст (1866–1916). Бостонський симфонічний оркестр із 1881 до 1884 р. очолював німецький композитор і вокаліст Джордж Хеншель (1850–1934), а в 1884–1889 та 1898–1906 рр. — австрієць Вільгельм Геріке (1845–1925). Першим головним диригентом Пітсбурзького оркестру (1895–1898) був британець Фредерік Арчер (1838–1901), а з 1898 по 1904 рр. — німецький композитор та віолончеліст Віктор Август Херберт (1859–1924). Діяльність європейських музикантів на чолі музичних колективів США зумовлювала специфіку репертуару, основою якого були, передусім, твори представників австро-німецької музики.

Серед диригентів музичних колективів США кінця XIX — першої чверті XX ст. переважали музиканти-інструменталісти, які приїздили в Америку в пошуках заробітку. Так, із 1830 р.

органістом у бостонських церквах служив Ч. Зойнер. Г. К. Тімм у Нью-Йоркському філармонічному оркестрі виконував обов'язки не тільки диригента, а й тромбоніста, віолончеліст К. Бергман та флейтист К. Церран виїхали в США разом із Німецьким оркестром, який протягом шести років концертував країною. Т. Томас у середині XIX ст. грав на скрипці в різних оркестрах Нью-Йорка. Е. Рінг як гобоїст працював в оркестрах Лейпцига, Берліна та Відня, а з 1887 р. — у колективах Бостона й Клівленда. Італієць Леандро Кампанарі (1859-1939) з 1881 р. розпочинав у США професійну діяльність як скрипаль — соліст і педагог, а з 1907 р. був одним із диригентів Манхеттенської опери, диригував оркестрами у Філадельфії, Лос-Анджелесі, Сан-Франциско. Керівник Сент-Луїського оркестру в 1907-1921 рр. австрієць Макс Вільгельм Зах (1864-1921) із 1886 р. працював у Бостонському оркестрі альтистом та помічником диригента.

У першій чверті XX ст. створено ще декілька оркестрів, які донині відіграють важливу роль у музичному житті країни та світу. Так, симфонічний оркестр у Хьюстоні дав перший концерт у 1913 р. під керівництвом віолончеліста Жульєна Поля Блітца (1885-1951). У 1918 р. створений Клівлендський оркестр, котрий нині входить до першої п'ятірки симфонічних оркестрів США. Організатором колективу був киянин за походженням Микола Соколов (1886-1965), котрий керував колективом до 1932 р. У 1919 р. засновано Лос-Анджелеський симфонічний оркестр, яким до 1927 р. керував англійський диригент Уолтер Генрі Ротуел (1872-1927).

На формування виконавського рівня багатьох оркестрових колективів США вплинула, зокрема, тривала співпраця з певними диригентами. Так, Фредерік Сток (1872-1942) очолив Чиказький симфонічний оркестр у 1905 р., яким керував до 1942 р. Томпсон Стоун (1883-1972) у 1927-1959 рр. очолював бостонський колектив «Товариство Генделя та Гайдна», розширивши його репертуар та зміцнивши виконавську дисципліну. Близько 30 років (1931-1958) очолював оркестр Сент-Луїса Володимир Гольшман (1893-1972). Фредерік Карл Гроссман (1886-1969) із 1938 до 1963 р. очолював Клівлендський філармонічний оркестр, Девід Ван Вектор (1906-1994) протягом 1947-1973 рр. — Ноксвільський симфонічний оркестр, перетворивши його на високопрофесійний колектив. Роберт Саттон Уїтні (1904-1986) був засновником та понад 30 років керівником (1937-1967) Луїсвільського оркестру — одного з найзначніших музичних колективів США, що спеціалізуються на виконанні музики XX ст. Віолончеліст Артур Віноград (1920-2010) понад 20 років був головним диригентом Хартфордського симфонічного оркестру (1964-1985). Близько 30 років керував Симфонічним оркестром Чотирьох міст Джеймс Діксон (1929-2007).

Серед митців світового рівня, професійна діяльність котрих визначала рівень диригентського виконавства США першої половини — середини ХХ ст., перерахуємо необхідні назвати Леопольда Стоковського (1882-1977). У 1909-1912 рр. він очолював симфонічний оркестр Цинциннаті та майже 25 років (1912-1936) був головним диригентом Філадельфійського оркестру, вивівши його на рівень найуспішніших симфонічних колективів світу. У 1940-х рр. митець співпрацював з «NBC Symphony Orchestra» й оркестром Нью-Йоркської філармонії, став організатором Всеамериканського молодіжного оркестру (1940), Симфонічного оркестру Нью-Йорк Сіті (1944) й оркестру «Hollywood Bowl» (1945). Надалі Стоковський співпрацював із Хьюстонським симфонічним оркестром (1955-1960) та створеним ним у 1962 р. Американським симфонічним оркестром (до 1972 р.).

Угорець за походженням Фріц Райнер (1888-1963) із 1922 р. очолював провідні музичні колективи США (1922-1931 та 1938-1948 — відповідно симфонічні оркестри Цинциннаті та Пітсбурга; 1953-1963 — Чиказький оркестр), підвищивши виконавський рівень цих колективів до світових стандартів. Із 1948 по 1953 рр. Ф. Райнер працював у «Metropolitan Opera» та близько 30 років викладав в Інституті Кьортіса, виховуючи майбутніх диригентів на естетичних принципах німецької романтичної диригентської школи.

З угорської родини й Джордж Селл (1897-1970), який посідав провідні позиції в диригентському виконавстві Європи ще в 1920-1930-ті рр. Із 1939 р. оселився в США, де диригував провідними американськими музичними колективами, а з 1946 р. очолив Клівлендський оркестр, який під керівництвом Дж. Селла став одним із кращих у світі.

Вільям Стейнберг (1899-1978) у 1920-х — на початку 1930-х рр. як оперно-симфонічний диригент працював у Кельні, Празі, Франкфурті-на-Майні, Берліні. Після приходу до влади фашистського режиму виїхав з Європи та керував симфонічним оркестром у Єрусалимі (1936-1938). Із 1938 р. В. Стейнберг продовжив диригентську кар'єру в США, де працював з «NBC Symphony Orchestra» (1938-41), оркестрами Баффало (з 1945 р.) та Пітсбурга (з 1952 р.). Під час майже 25-річного керівництва Пітсбурзьким оркестром (1952-1976) В. Стейнберг водночас очолював філармонічний оркестр у Лондоні (1958-1960) та симфонічний — у Бостоні (1969-1972).

Угорець за походженням Юджин Орманді (1899-1985) працював диригентом з 1924 р., а першою його серйозною посадою стало керівництво симфонічним оркестром Мінеаполіса (1931-1936). Із 1936 до 1980 р. Ю. Орманді очолював Філадельфійський оркестр (перші два роки разом з Л. Стоковським), зробивши його одним з еталонних симфонічних колективів світу.

У 1940-1950-х рр. розпочалася професійна діяльність митців, які є знаковими фігурами світового диригентського мистецтва другої половини ХХ ст. Австрієць Еріх Лайнсдорф (1912-1993) у 1934-1937 рр. був помічником Б. Вальтера й А. Тосканіні під час роботи на Зальцбурзькому фестивалі, а з 1939 р. працював у «Metropolitan Opera». У 1943-1946 рр. Лайнсдорф керував Клівлендським оркестром, у 1947-1955 рр. — Рочестерським філармонічним оркестром, після чого працював у Нью-Йоркській міській опері та «Metropolitan Opera». У 1962-1969 рр. Лайнсдорф був музичним керівником Бостонського симфонічного оркестру, а надалі виступав як запрошений диригент, окрім 1978-1980 рр., коли він очолював Симфонічний оркестр Берлінського радіо. Видатний американський композитор Леонард Бернстайн (1918-1990) з 1943 по 1970 рр. співпрацював з Нью-Йоркським філармонічним оркестром (головний диригент у 1958-1969 рр.), водночас керуючи оркестром Нью-Йорк Сіті (1945-1948). У 1953 р. перший серед американських диригентів встав за пульт «La Skala», а в 1960-х рр. був провідним диригентом «Metropolitan Opera».

У середині — другій половині ХХ ст. тривав процес асиміляції в США освічених європейських музикантів. Так, австрієць Фріц Малер (1901-1973) у 1920-1930-х рр. працював з оркестрами Австрії, Німеччини та Данії, а з 1935 р. оселився в США, де обійняв посаду музичного керівника оперного театру у Філадельфії. У 1939-1950 рр. Ф. Малер викладав на оперному відділенні одного з найпрестижніших вищих навчальних закладів у галузі мистецтва та музики Джульєрдській школі, в 1947-1953 рр. був головним диригентом Філармонічного оркестру Ері (Пенсільванія), а в 1953-1964 рр. — Хартфордського симфонічного оркестру. Німець Макс Рудольф (1902-1995) після набуття професійного досвіду в музичних колективах Німеччини, Праги, Гетеборга з 1940-х рр. був одним із диригентів «Metropolitan Opera» (1946-1958), очолював оркестри Цинциннаті (1958-1970) та Далласа (1973-1974), в 1970-1973 і 1983-1989 — завідувач кафедри диригування в одній з найпрестижніших консерваторій США — Кертісівському інституті музики.

У другій половині ХХ ст., окрім опанування елементів музичної культури інших країн, розпочинається зворотний процес — посилення впливу музикантів США на зарубіжне мистецтво, зокрема Європи. Так, Фредерік Фенелл (1914-2004) із 1960-х рр. у США співпрацював з оркестрами Міннеаполіса, Маямі та Далласа, а в 1984 р. очолив «Tokyo Kosei Wind Orchestra», яким керував до 2000 р. Дін Діксон (1915-1976) став першим афроамериканцем, котрий диригував провідними оркестрами США й одним з перших американців, що обіймали посаду головного диригента в європейському оркестрі. Зокрема, з 1950-х рр. він очолював Гетеборзький (1953-1960) і Сіднейський (1964-1967) симфонічні оркестри та Радіо-оркестр Франкфурта (1961-1974). Теодор Роберт Блумфілд (1923-1998) після співпраці

з колективами США керував оркестрами Гамбурзької (1964-1966) та Франкфуртської (1967-1968) опер, Берлінським симфонічним оркестром (1975-1983). Девід Зінман (1936 р. н.), крім професійної діяльності в США, керував Роттердамським філармонічним оркестром (1979-1982) та «Tonhalle-Orchester Zurich» (з 1995 р.).

З кінця 1960-х рр. видатною фігурою в диригентському мистецтві був Андре Превін (1929 р. н.), котрий очолював як музичний керівник і головний диригент симфонічні оркестри Хьюстона (1967-1969), Лондона (1969-1979), Пітсбурга (1976-1984) та філармонічні колективи Лос-Анджелеса (1985-1989), Лондона (1985-1991) й Осло (з 2002 р.). Лорін Маазель (1930 р. н.) диригував з 9-річного віку. У 1960 р. вперше виступив у Лондоні із симфонічним оркестром «BBC» і став першим американським диригентом — учасником Байройтського фестивалю, а в 1962 р. дебютував у «Metropolitan Opera». Із 1965 по 1971 рр. Маазель — художній керівник Німецької опери в Західному Берліні, до 1975 р. очолював Симфонічний оркестр Берлінського радіо. У сезоні 1971–1972 рр. — лондонський «Philharmonia Orchestra», у подальшому був головним диригентом Клівлендського симфонічного оркестру, а в 1977-1982 рр. — Французького національного оркестру. З 1982 до 1984 р. Маазель керував оркестром Віденської державної опери, після чого повернувся в США як музичний консультант Пітсбурзького симфонічного оркестру (до 1996 р.). З 1993 по 2002 р. він очолював Симфонічний оркестр Баварського радіо, з 2002 р. — Нью-Йоркський філармонічний оркестр, а з 2004 р. — молодіжний симфонічний оркестр імені Артуро Тосканіні.

На межі ХХ-ХХІ ст. провідні позиції в США посідають: Лоуренс Лейтон Сміт (1936 р. н.) — переможець конкурсу імені Дімітріса Мітропулоса (1964). Кар'єру диригента складають керівні посади в оркестрах Вестчестера (1967-1969), Остіна (1972-1973), Орегона (1973-1980), Сан-Антоніо (1980-1985), Луїсвілла (1983-1994), Єльського університету (1995-2004) та Колорадо Спрінгс (з 2000 р.). Майкл Тілсон Томас (1944 р. н.) у 1971-1979 р. очолював Філармонічний оркестр Баффало, часто виступаючи з Нью-Йоркським філармонічним оркестром. У 1981-1985 рр. був головним запрошеним диригентом Лос-Анджелеського філармонічного оркестру, а в 1987 р. заснував у Майамі Симфонічний оркестр Нового Світу («New World Symphony Orchestra»). У 1988-1995 рр. М. Т. Томас очолював Лондонський симфонічний оркестр (надалі — його головний запрошений диригент), а з 1995 р. керує оркестром Сан-Франциско. Леонард Слаткін (1944 р. н.) після 1966 р. співпрацював з оркестрами Нового Орлеана, Сан-Франциско та Сент-Луїса, з 1996 до 2008 р. був музичним директором Національного симфонічного оркестру (Вашингтон) та водночас (2000-2004) — головним диригентом симфонічного оркестру «BBC» (Велика Британія). Із 2004 р. — головний запрошений диригент симфонічного оркестру Лос-Анджелеса, з 2005 р. — Лондонського

королівського філармонічного оркестру, з 2007 р. очолює Пітсбурзький симфонічний оркестр. Майкл Стерн (1959 р. н.) із 1991 р. став головним запрошеним диригентом Ліонського національного оркестру. У 1996-2000 рр. очолював Оркестр радіо та телебачення Саарбрюкена. Повернувшись у США, М. Стерн організував оркестр «IRIS», що спеціалізується на музиці сучасних американських композиторів, а у 2005 р. очолив Симфонічний оркестр Канзас-сіті. Ендрю Літтон (1959 р. н.) керував з 1988 до 1994 р. Борнмутським симфонічним оркестром (Англія), після чого тривалий час — симфонічним оркестром Далласа (1994-2006). У 2003 р. Е. Літтон став артистичним директором оркестру Міннесоти та музичним директором і головним диригентом філармонічного оркестру Бергена (Норвегія).

Серед диригентів світового рівня на зламі тисячоліть — переможець конкурсу імені Дімітріса Мітропулоса (1965) Джеймс Де Пріст (1936 р. н.), очолював оркестри Квебека (1976-1983) й Орегона (1980-2003), обіймаючи водночас посади головного диригента Симфонічного оркестру Мальме (1991-1994) та Філармонічного оркестру Монте-Карло (1994-1998); з 2005 р. очолював Токійський столичний симфонічний оркестр. Індієць Зубін Мета (1936 р. н.) керував симфонічним оркестром Монреалю (1960-1967) та філармонічними оркестрами Лос-Анджелеса (1962-1978) і Нью-Йорка (1978-1991). Із 1969 р. Мета очолює Ізраїльський філармонічний оркестр та керував водночас Баварською державною оперою (1998-2006). Лоуренс Фостер (1941 р. н.) очолював Х'юстонський симфонічний оркестр (1970-1979), Національний оркестр Монте-Карло (1980-1990), камерний оркестр Лозанни (1985-1990), симфонічний оркестр Єрусалиму (1988-1992), «Pacific Symphony» (Каліфорнія, 1989) та Національний оркестр Каталонії (1996-2002). Із 2002 р. Л. Фостер очолював Лісабонський «Gulbenkian Orchestra» та водночас із 2009 р. — Національні оперу й оркестр у Монпельє (Франція). Джеймс Левайн (1943 р. н.) з 1976 р. обіймав керівні посади в «Metropolitan Opera», протягом 1999-2004 рр. був музичним директором Мюнхенського філармонічного, а з 2004 р. — Бостонського симфонічного оркестрів. Денніс Рассел Девіс (1944 р. н.) у США очолював камерний оркестр Сент-Пола (1972-1980), а в 1977 р. заснував оркестр американських композиторів, яким керував до 2002 р., очолюючи водночас філармонічний оркестр Брукліна (1990-1996). У 1980-1987 рр. Д. Р. Девіс був генералмузикдиректором Штутгарта, в 1987-1995 рр. очолював оркестр «Beethoven Orchester Bonn», а в 1996-2002 рр. — Симфонічний оркестр Віденського радіо. Із 2002 р. американець керував Брукнерівським (Лінц, Австрія) та з 2009 р. — Базельським симфонічними оркестрами.

Джеймс Конлон (1950 р. н.) понад 25 років співпрацює з «Metropolitan Opera», з 1979 р. керує Травневим фестивалем у Цинциннаті та з 2006 р. є музичним керівником оперного театру

в Лос-Анджелесі. У Європі Дж. Конлон виступає з різними музичними колективами, зокрема керує Роттердамським філармонічним оркестром (1983-1991), кельнським «Gürzenich-Orchester» (1989-2002), Національною оперою в Парижі (1995-2004). Кар'єра Кента Нагано (1951 р. н.) розпочалася в 1978 р. в симфонічному оркестрі Берклі (Каліфорнія), де він диригував до 2007 р. Із 1988 до 1998 р. К. Нагано був музичним директором Національної опери в Ліоні, у 2000-2006 рр. — головним диригентом Німецького симфонічного оркестру в Берліні, а з 2006 р. очолив Баварську державну оперу та Монреальський симфонічний оркестр. Карл Рей Сент-Клер (1952 р. н.) з 1990 р. є художнім керівником Тихоокеанського симфонічного оркестру (Каліфорнія), обіймаючи водночас посаду головного запрошеного диригента Радіо-оркестру Штутгарта (1998-2004) та генерал-музикдиректора Веймара (2005-2008). У 2008 р. К. Р. Сент-Клер очолив Берлінську комічну оперу.

Отже, процес становлення диригентського виконавства в США можна поділити на два етапи. Основною ознакою початкового етапу (друга половина XIX ст. — середина XX ст.) є діяльність на чолі місцевих музичних колективів європейських музикантів, спочатку передусім представників австро-німецької культури (Т. Томас, Л. Дамрош, М. Зах, М. Соколов та ін.), надалі — інших європейських країн (Ф. Сток, В. Гольшман, Л. Стоковський, Ф. Райнер, Дж. Селл та ін.). Другий етап (друга половина XX ст.) характеризується посиленням впливу музикантів США на зарубіжне мистецтво, зокрема Європи (Д. Діксон, Л. Бернстайн, А. Превін, Л. Маазель та ін.) на тлі продовження традиції асиміляції європейських диригентів у США (Е. Лайнсдорф, В. Стейнберг, Ю. Орманді та ін.).

Перспективами подальшого дослідження сучасного диригентського виконавства є виявлення специфіки поширення та функціонування цього різновиду музичного мистецтва в інших регіонах світу, зокрема Азії, Південній Америці, Австралії.

Список літератури

1. Гинзбург Л. Избранное : Дирижёры и оркестры. Вопросы теории и практики дирижирования / Л. Гинзбург. — М. : Сов. композитор, 1981. — 304 с.
2. Рабинович Д. Исполнитель и стиль. Избранные статьи / Д. Рабинович. — Вып. 2. — М. : Сов. композитор, 1981. — 230 с.
3. Сидельников Л. 5 дней в Америке. К 100-летию гастрольной поездки П. И. Чайковского / Л. Сидельников. — М. : Музыка, 1991. — 126 с.

Надійшла до редколегії 10.02.2014 р.